

Rapport från konferensen ”På jobbet är väl alla hetero..?” den 22 november 2006

Den 22 november 2006 anordnade Arbetets museum för femte gången en yrkeshistorisk konferens. Denna gång var rubriken ”På jobbet är väl alla hetero..?” Om att man på de flesta arbetsplatser tar för givet att alla är heterosexuella och vad det får för konsekvenser för den som inte är det. Om hur homo- bi- och transpersoner (hbt-personer) haft det på jobbet förut och hur det är idag och hur heteronormen skapas och utmanas. Cirka 60 personer från museer, fackförbund, universitet, högskolor och offentlig verksamhet deltog i konferensen. Bakom de nio föreläsningarna stod forskare från olika discipliner, de flesta med inriktning mot genusfrågor.

Konferensen arrangerades av Arbetets museum i samarbete med dess yrkeshistoriska forskningsråd, Rådet för yrkeshistorisk forskning, och Arbetslivsinstitutet – Tema arbetsliv i storstad, med stöd av Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).

Ann Kristin Carlström, forskningschef vid Arbetets museum, hälsade välkommen. Hon berättade om de tidigare konferenserna om yrken och makt, som arrangerats på Arbetets museum. Dagens konferens knyter an till utställningen ”Normen skaver”, med underrubrik ”På jobbet är väl alla hetero..?” som under Pride-festivalen 2005 förädrades med RFSL Stockholms Regnbågspris. I samband med produktionen av utställningen ”Normen skaver” genomfördes i samarbete med Equalprojektet Fritt Fram en minnesinsamling riktad till hbt-personer som resulterade i 44 berättelser. Ett urval av dessa publicerades sedan i skriften *Här har du mitt liv – skildringar vid sidan av normen*, som kan beställas från www.frittfram.se

Maths Isacson, professor i ekonomisk historia vid Uppsala universitet och vid Kungliga Tekniska högskolan, samt ordförande i Rådet för yrkeshistorisk forskning på Arbetets museum, inledde konferensen. Han förklarade att hbt-frågor inte har tagits upp under de tidigare konferenserna. De är angelägna och han hoppades få svar på ett antal frågor under dagens konferens: Vilket utrymme har funnits för homosexuella, bisexuella och transpersoner i olika yrken genom historien? Hur stark har den heterosexuella normen varit i olika yrken? Har vissa yrken varit öppnare för hbt-personer än andra? Har det funnits repressalier mot hbt-personer, i form av degradering, lönesänkning och social isolering?

Heterosexualitet som modell för arbetsorganisationer

Lena Martinsson, docent och forskare, etnologiska institutionen, Göteborgs universitet

Heteronormen skapar föreställning om att heterosexualitet är det enda förväntade och homosexualitet och bisexualitet är därmed udda och onormalt. Enda sättet att komma till rätta med det är att ifrågasätta den förhärskande normen.

Heteronormativitet eller heteronormen är ett bra uttryck, menar Lena Martinsson. Det är ett samlat begrepp för ifrågasättandet av den heterosexuella normen. Heteronormen och homofobi är inte samma sak, förtydligar hon. Homofobi är ett uttalat förakt för homosexuella. Heteronormativitet är en vardaglig organisering i samhället där det heterosexuella livet utgör modellen för hur man ska leva sitt liv. Ett vanligt exempel på heteronormen är att det tas för givet att alla i ett arbetslag lever heterosexuellt. Som i underrubriken till utställningen ”Normen skaver” och som rubriken till denna konferens. ”På jobbet är väl alla hetero..?”. Lena Martinsson gjorde en deltagarstudie på en verkstadsindustri med 2 000 anställda. Hon studerade ledningsgruppen plus de som arbetade med tryckpressar i produktionen.

Att prata om gubben eller gumman därhemma och visa på att man hade ett likartat hemliv skapade en "vi känsla" i båda grupperna. Det heterosexuella skapade gemenskap. Det hängde på förmodade delade erfarenheter.

Heterosexualitet kan vara så vedertaget att om någon försöker säga något annat blir det en chock för samtliga, menar Lena Martinsson. Den som är utanför normen, blir betraktad som någon som provocerar eller bara pratar om sexualitet, om hon eller han ger uttryck för sitt sätt att leva. Heteronormen utesluter alla som inte lever enligt normen. En kvinna tog med sin flickvän på en fest på jobbet. Hon ville det trots att hon var beredd på att det kunde bli problem. Det gick bra under festen, de accepterades som ett par. Men på måndagen var allt precis som förut. Det var tyst omkring hennes privatliv.

–För den som inte blir sedd på sin arbetsplats är det problematiskt. Det kan styra den personen att välja andra jobb där heteronormen är mindre kraftfull, menar Lena Martinsson. En lärare "kom ut" inför sina unga elever. Han berättade att han hade en pojkvän men barnen kunde inte ta in detta.

–Nej, sade dom, vi har ju sett dig med en tjej.

–Men vi är bara kompisar, försökte läraren säga. Har ni inte sett mig med min pojkvän också?

–Det var bara din kompis, menade eleverna.

Hur ofta tolkar vi en reklambild med två kvinnor på som ett lesbiskt par? Hur ofta tolkar vi en bild med en man och en kvinna som några som har en relation? Heteronormativitet gör något med bilden, med hur världen förstås, menar Lena Martinsson.

Det finns föreställningar om att arbetslag som består av både män och kvinnor är bättre än de som bara består av ena könet. Det är bra för konkurrensen om företaget är jämställt, säger man. Heteronormen ser det som ett "samhällsägtenskap". För att kvinnor och män ska komplettera varandra, tilldelas de också olika egenskaper

På den verkstadsindustri Lena Martinsson studerade fanns det två avdelningar, den ena dominerad av män, den andra av kvinnor. Den allmänna meningen bland männen på den mansdominerade avdelningen var att det skulle vara bättre om det kom in fler kvinnor, det skulle bli mer balans. Kvinnan förväntades ha vissa egenskaper. Det skulle bli mjukare sade man. Kvinnorna tyckte det var tjatrigt och skvallrigt på den kvinnodominerade avdelningen och ville ha in fler män. Inom skolan är det samma diskurs, en kvinna anses inte kunna vara förebild för pojkar, därför vill man ha in fler män i skolan.

–I alla dessa modeller för att organisera kön och jämställdhet återskapas en heteronormativ förväntan om att det andra könet ska vara den saknade hälften. Det utesluter förstås också alla som inte ser samhället på det viset. Självklart är det bra med kvinnor och män tillsammans på en arbetsplats. Men man behöver inte särskilja kvinnor och män på grund av kön och på det sättet upprätthålla heteronormen, utan istället uppmåna till könsöverskridande. En enkönad arbetsplats gör helt enkelt att man förlorar erfarenheter och kunskaper.

Lena Martinsson vill poängtera att fast heteronormen är starkt dominant, är den inte den enda normen.

–Det finns allvarliga hot mot den, som den här konferensen och utställningen ”Normen skaver” plus alla som inte betar sig enligt normen utan visar på andra liv. Också det numera politiskt korrekta, att till exempel homofobi är fel. Allt detta spelar roll.

–Det handlar inte om att vara tolerant på arbetsplatserna. Det handlar om att utmana föreställningen om det som anses normalt och vara beredd att ifrågasätta. Det är betydligt mer radikalt, avslutar Lena Martinsson.

Bortom heteronormativitet och homofobi? Amerikabåtarna som manliga homomiljöer
Arne Nilsson, docent och forskare i sociologi, institutionen för genusvetenskap, Göteborgs universitet

Hawaii-party för Mrs Rockefeller och påklädare för Mrs Menue, en annan miljonärskä i klänning gjord av matsedlar. Homosexuella män skänkte glans åt passagerarna på Svenska Amerika Linjens vackra vita båtar Gripsholm och Kungsholm, under efterkrigstiden.

I våras kom Arne Nilssons bok ”Såna” på amerikabåtarna ut på Normal förlag. Boken bygger på intervjuer med 25 besättningsmän som var med på båtarna, drygt hälften av dem berättade att de deltog i homoliv ombord.

–”Såna” var ett vanligt uttryck för homosexuella på mitten av 1900-talet. Han är ”sån” kunde man säga i dagligt tal, säger Arne Nilsson.

Under efterkrigstiden bedrevs en klappjakt på homosexuella män i svenska tidningar och av polisen. Man talade om en homolobby, om män som utövade makt i slutna rum och det skulle bekämpas. Det heterosexuella äktenskapet och heterofamiljen idealiserades under samma tid. Heteronormen var stark, med mannen som huvudförsörjare och kvinnan som hemmafru. Svenska Amerika Linjens båtar Gripsholm och Kungsholm gick i trafik mellan 1915 och 1975. De gick mellan hemmahamnen Göteborg och New York med 800 passagerare och som kryssningsfartyg med 400 passagerare. På båtarna arbetade ungefär 400 personer. 90 % av dem var män och många av dem var homosexuella. I stort sett arbetade alla homosexuella inom hotelldelen.

–Att det var extra många homosexuella bekräftar intervjuerna jag gjort. Det märktes på den tiden på homosexuella mötesplatser som Parken eller gaybaren ”Top Floor Club” i Göteborg, när en båt låg i hamnen. De homosexuella män jag intervjuade bekräftade det. De kände många andra likasinnade som arbetat på båtarna. En del omtalade till och med Svenska Amerika Linjens båtar som ”homobåtar”.

Men varför arbetade många homosexuella på passagerarbåtarna? En anledning var att de var en del av hotell- och restaurangbranschen. Under den här tiden bodde många svenskar på landsbygden och i mindre samhällen. Efter skolan skulle pojkar till exempel i norra Sverige jobba på bruket, i skogen eller på sågen. Sedan väntade giftermål. Om man kände sig vagt annorlunda än alla andra, var ett sätt att ta jobb på hotell eller restaurang i närmsta större stad. De som var duktiga hamnade snart i storstad och sedan var steget inte långt till Amerikabåtarna.

Många gånger kände de inte att de var homosexuella förrän de började arbeta ombord och kom att leva tätt samman under lång tid med andra homosexuella män ur besättningen.

–De levde ett livaktigt manligt homoliv ombord, med mycket fester, dragshows etcetera, i de delar av båten där besättningen bodde. Det inbegrep dock för det mesta inte särskilt mycket erotik. En anledning var att de hade tuffa arbetsförhållanden och ofta stupade i säng. En annan att det inte var långt mellan hammarna och att båtarna låg flera dagar i till exempel New York och i kryssningshamnar världen över.

De intervjuade i Arne Nilssons bok berättade om besök på gaybarer och gaybad och om hur de kunde följa med någon hem till stora vidlyftiga lägenheter. I Sverige var bostadsstandarden dålig vid den här tiden och homoerotik försiggick ofta på platser som urinoarer och parker. Amerikanska homosexuella hade bättre standard än svenska, åtminstone en del, och de som bodde i storstad. Homosexuella i USA hade det annars minst lika svårt som i Sverige. Det var förbjudet att servera dem på barer, offentliga arbetare förbjöds anställa homosexuella och många privata arbetsgivare följde efter, menar Arne Nilsson.

En annan anledning till att det inte var mycket erotik ombord var att det var svårt att vara anonym på en båt. Män som inte ville associeras med homosexuell identitet hade det svårare.

–Heterogifta män, bland besättningen kunde ha ”affärer” med homomän, så länge det inte blev fråga om ”kärlek”. Då tog det slut, där gick gränsen, och det visste ”alla”, som någon sade.

De homosexuella männen hade i kraft av sitt antal en stark maktposition ombord. De hade de mest attraktiva arbetena nära passagerarna. Åkte man första klass var det lika med att bli upppassad av män. ”Var det inte män som passade upp var det inte första klass”, hette det. De ansågs skötsamma, måna om sitt yttre, och speciellt lämpade för personlig service.

–De hade specifika vanor som gjorde att de snabbt kunde skifta beteende efter vilka normer som rådde i skilda situationer, om det var hetero eller homo som gällde. De var vana att leva dubbelt.

De var uppskattade av rederiet och av passagerarna. Inte minst av de välbeställda ensamstående äldre damerna, som det var gott om på kryssningar.

De ordnade spektakulära fester ofta liknande de som de själva hade i sina hytter längre ner i båten. De sminkade och gjorde miljonärskorna på övre däck fina och fick mycket dricks. En man kom hem från sin resa med 250 000 kronor.

Under denna tid som beskrivs som extremt homofobisk var Amerikabåtarna som arbetsplats en fristad. Många homomän tog plats och visade öppet att de var det. Det bidrog till att det för heterosexuella män var viktigt att betona sin sexualitet. Uppdelningen i homo och hetero var mycket påtaglig. Samtidigt var hierarkin mellan de båda grupperna inte som i land. De levde sida vid sida, på lika villkor ombord.

”Normala” dolda män i Rotary

Robert Hamrén, doktorand vid Tema Genus, Linköpings universitet

Varje vecka träffas 30 000 vita medelålders svenska män i ledande ställning och några få kvinnor, på stadshotell och lunchrestauranger med Rotarynålar i kavajslaget. En homogen grupp vad gäller ekonomi, ledande ställning och heteronormativitet som utbyter erfarenheter och knyter kontakter.

Robert Hamrén doktorand vid Tema Genus, Linköpings universitet skriver sin avhandling om Rotary. Han vill ifrågasätta gruppstillhörigheten som rotarianerna anser vara ett normalt manligt beteende.

–Jag vill att de ”normala” männen ska göras främmande och de outtalade normer som sammanfaller med privilegierade individers sociala, ekonomiska samt kulturella positioner ska bli synliga, säger Robert Hamrén.

Rotary startade som en serviceorganisation, bara för män 1905 i Chicago, USA. Idag har de Cirka 1,2 miljoner medlemmar i 160 olika länder. Begreppet serviceorganisation betyder att medlemmarna utöver kamratskapet också gör anspråk på att tjäna samhället. För det mesta brukar det handla om humanitärt bistånd och socialt arbete. Rotarys symbol är ett hjul. Fruarna till rotarianer bildade senare Inner Wheel, de skulle hjälpa sina män med det humanitära arbetet. Männen var det yttre och deras kvinnor det inre hjulet. Medlemskapet i Rotary är knutet till yrket, den som väljs in blir rekommenderad av en medlem. 1989 tvingades Rotary genom ett domstolsbeslut i USA att öppna upp medlemskapet i sin organisation även för kvinnor. En del manliga medlemmar i Sverige hotade då att lämna sina klubbar.

–Kvinnorna störde den homosociala frizonen som männen skapat för varandra, säger Robert Hamrén.

Enligt den senaste statistiken är 13% av medlemmarna kvinnor. I en delstudie har Robert Hamrén undersökt medlemmarnas socioekonomiska ställningar i fem klubbar, sammanlagt 349 personer. Majoriteten av medlemmarna är i övre medelåldern och har i påfallande utsträckning chefspositioner. Det är läkare, advokater och professorer. ”God karaktär, gott anseende, hög position i yrket”, står det i stadgarna. Flertalet har ett kapital som vida överstiger den genomsnittliga befolkningens. 342 av de 349 medlemmarna är registrerade som gifta någon gång.

–Rotary är en homosocial organisation där män identifierar sig med andra män. Det innebär att Rotary rekryterar personer som liknar de som redan är medlemmar. Som rotarian skall man gå på mötena, det är viktigt med den fysiska närvaron, annars är det risk för uteslutning. Förutom lunch en gång i veckan och ett föredrag får de möjlighet att knyta ”de rätta” kontakterna, utbyta tjänster och gentjänster.

–Medlemskap, klass och kön är centralt i organisationen, själva ser medlemmarna inte den här kopplingen, säger Robert Hamrén.

Heteronormativa praktiker inom hemtjänsten

Renita Sörensdotter, doktorand i socialantropologi, Stockholms universitet

I hemtjänsten i Stockholms innerstad arbetar både kvinnor och män. Hemtjänsten i Bruksorten består enbart av kvinnor. På båda arbetsplatserna vidmakthålls traditionella genusnormer, men på olika sätt. Renita Sörensdotter doktorerar i socialantropologi vid Stockholms universitet. Hon beskriver sin avhandling så här:

”Om hur maktordningar som genus, sexualitet, klass och etnicitet bidrar till att konstruera, möjliggöra och begränsa hemtjänstpersonalens position, yrkesroll och arbetsvillkor.”

Renita Sörensdotter har gjort deltagande observationer bland hemtjänstpersonal på en liten bruksort i Dalarna och i Stockholms innerstad. "Bruksortsgruppen" är homogen och består av vita svenska kvinnor med arbetarklassbakgrund. De lever i ett litet samhälle med traditionell uppdelning mellan könen. "Männen jobbar i verket och kvinnorna i hemtjänsten". Kvinnorna i gruppen har liknande bakgrund och värderingar om omsorg, genus och arbete. De pratar mycket om privata relationer och träffas på fritiden.

"Innerstadsgruppen" är mera heterogen även om den fortfarande domineras av kvinnor. Det är stor blandning av etnicitet, klassbakgrund och utbildningsnivå. De har inte liknande värderingar förutom när det gäller arbetets utförande. Det är högt i tak och många olika viljor som ska samsas. Man söker inte samsyn på samma sätt som i "Bruksortsgruppen". En del av de kvinnliga vårdtagarna var tveksamma till att låta manliga vårdbiträden duscha dem. Män som är vårdtagare är i början också emot att män duschar dem, på grund av homofobi. Men motståndet ger vika genom att den manliga hemtjänstpersonalen, har tålamod och långsamt övertygar vårdtagarna om sin lämplighet.

–Med andra ord kan män inom hemtjänsten genom sitt agerande överskrida sitt förväntade genus och bli accepterade på samma villkor som kvinnor inom hemtjänsten, säger Renita Sörensdotter.

I Bruksorten finns det inga män på arbetsplatsen, men kvinnorna tycker att det skulle vara bättre med en "balans på arbetsplatsen". Genom en lagom blandning av de två könen förväntas de problem som anses finnas på en enkönad arbetsplats försvinna. Det ska inte vara "datakillar", män som arbetar i verkstadsindustrin, eller deras egna män.

–När jag frågade om deras män som arbetar på verket skulle passa för hemtjänstarbetet, skrattade de, säger Renita Sörensdotter.

Männen måste vara omsorgsfulla, som Frida säger: Det ska vara "omtänksamma män. Dom ska kunna ta hand om. Det ska inte vara några hårda karlar. Dom ska vara mjuka i personligheten." Det gäller förövrigt också andra kvinnor i hemtjänsten. De ska också vara omsorgsfulla personer.

Hemtjänstyrket är "genuskodat" som kvinnligt. Männen som arbetar i "Innerstadsgruppen" blir ifrågasatta i sin maskulinitet av sin omgivning på grund av sitt yrkesval. Därför måste de bekräfta sin heterosexualitet desto mer, menar Renita Sörensdotter.

–Männen skämtar om kvinnor, men det är egentligen inte kvinnorna som är intressanta. Det handlar om att stärka relationerna mellan männen och upprätthålla heteronormativitet. Skämten tyder också på att männen har tolkningsföreträde även i en kvinndominerad grupp. I Bruksorten raljerar kvinnorna i hemtjänsten över mäns oförmågor och ironiserar över de frånvarande männen.

–Genom att använda sig av ironi blir det möjligt för kvinnorna att distansera sig från den relativa underordning dessa kvinnor har gentemot män. Eftersom kvinnorna mest beklagar sig inför varandra fortsätter de leva icke jämställda liv och heteronormativitet upprätthålls. I "Innerstadsgruppen" talar inte kvinnorna nedsättande om män. Däremot skämtar männen mellan varandra om kvinnorna. Nivån på skämten varierar från lättsamt till kränkande. Ofta handlar det om genus, sexualitet eller ålder.

Heteronormativitet är en kraftfull norm som strukturerar och organiserar människors liv och arbetsliv. Normen utmanas hela tiden men stereotyper om hur män och kvinnor är döljer förskjutningar av genusnormen.

–Det är vår uppgift som forskare att visa på det föränderliga trots att det går trögt ibland, avslutar Renita Sörensdotter.

Naturligt hyfs: Strider om respektabel heteronormativitet inom brandmannayrket

Mathias Ericson, doktorand i sociologi, Göteborgs universitet

Brandmannayrket är ett machoyrke under förändring. Kvinnornas intåg och ökad jämställdhet inom kåren ska modernisera männen och ge dem naturlig hyfs.

Mathias Ericson har flera brandmän i släkten så steget är inte långt till att som forskare fördjupa sig i yrket. I sin doktorsavhandling i sociologi vid Göteborgs universitet ser han på brandmän ur ett genusperspektiv. Av tradition har män varit i majoritet inom Räddningstjänsten, de få kvinnor som finns i kåren jobbar deltid och har lägre status.

Mathias Ericson har intervjuat heltidsanställda brandmän på enheter med bara män och följt med dem på arbetspass.

–Heltidare anses som de riktiga brandmännen eftersom de oftare rökdyker, säger Mathias Ericson.

Brandmannayrket är starkt kopplat till föreställning om fysisk styrka och maskulinitet. I en undersökning i Aftonbladets nätversion framkommer det att kvinnor tycker att brandmannayrket är det sexigaste yrket. En sexolog, som tillfrågats i samband med undersökningen, säger sig inte vara förvånad med tanke på till exempel ”brandmannakalendrarna”. Kalendrar med avklädda vältrimmade brandmän med sexiga blickar.

Flera av de brandmän Mathias Ericson haft kontakt med är kritiska till den bild utomstående får av brandmän. De ironiserar över machoföreställningar och framställer det som ett hot mot yrkets anseende. En annan typ av kalender med mer vanliga brandmän och utan sug i blicken finns numera.

–Å andra sidan var det föreställningar om den maskuline mannen som de ständigt anspelade på och iscensatte under intervjuerna och på olika uppdrag. Det kunde handla om att kommentera att brandslangen hängde sexigt på axeln eller heterosexuella flirtar med olika kvinnor under utryckningen, säger Mathias Ericson.

Den här betoningen på machoföreställningar om brandmän blir ett problem om de vill göra yrket mera jämställt och få in kvinnor och det är det många idag som förespråkar. Bland andra brandchefen i Helsingborg Claes Thorell i Brandmannen 2002 nr 2.

”Släpper vi inte in kvinnor i kåren stämplas vi som bakåtsträvare och bilden av brandmannayrket blir generellt negativ.”

Och ur en intervju med en brandman:

”Det här gubbväldet behöver luckras upp. Det kanske blir lite bättre hyfs på oss också (om kvinnor kommer in i kåren). Man får tänka sig för lite grann. Man kan säga samma sak till en

kille som till en tjej, men det gör man ju inte. Man kanske får hålla in lite av det grova snacket.”

Kvinnor som skall komma in i Räddningstjänsten skall alltså vara av en särskild sort. De ska vara respektabla och hjälpa männen att få naturlig hyfs!

–Enkönade grupper blir omoderna, men samtidigt håller de fast vid ett särskiljande av könen. Det kanske inte är mindre heteronormativt utan bara en annan form av heteronormativitet, en mer modern och av högre status, avslutar Mathias Ericson.

Heteronormativitet och ledarskap inom idrottsrörelsen

Marie Lindberg, utvecklingsdirektör, Ombudsmannen mot diskriminering pga sexuell läggning (HomO) och Jesper Fundberg, fil dr och lektor, Idrottsvetenskap, Malmö högskola

Hur motverkar man homofobi och heteronormativitet inom idrottsrörelsen? Det är den centrala frågeställningen bakom den projektidé som presenteras av Marie Lindberg, utvecklingsdirektör på HomO, och Jesper Fundberg, fil dr och lektor i Idrottsvetenskap på Malmö Högskola.

–Vi ska sammanställa ett material som ungdomsledare i skolans värld kan använda och tränare ska kunna gå igenom tillsammans med de lag de tränar. Det är ett led i att motverka diskriminering på grund av sexuell läggning, säger Marie Lindberg.

Jesper Fundberg är etnolog och hans doktorsavhandling 2003, *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter* bygger på fyra års studier av ett fotbollslag. Fundberg följde laget och spelarna från 11 till 15 års ålder.

–Framför allt kommer jag fram till hur man inte ska vara för att platsa i laget. Man ska inte vara kärring, invandrare eller bög. Det är tre figurer som laget tar avstånd från och som inte får komma in i gemenskapen. På det sättet skapar de en egen manlig norm. Den går ut på att en man ska vara vit, heterosexuell och från medelklassen för att vara lyckad, säger Jesper Fundberg. Spelar man i laget, får man inte spela som en ”kärring”. Invandrapojkarna betraktas som extra känsliga vid spel, de ”överreagerar”, heter det. Och ”bögen” gäller det att ha koll på!

–Bögen och invandrapojken visar båda för mycket känslor. Alltså har de brist på kontroll och det är inte bra. Då är de inga riktiga män. ”Siste mannen stänger dörren till omklädningsrummet”, och då är det dessa tre som inte får komma in.

Jesper Fundberg vill likna gemenskapen i ett fotbollslag med den närhet som kan uppstå i ett styrelserum mellan medelålders män. I en situation där alla är likadana, där de duschar ihop och lånar varandras deodoranter, uppkommer en mycket speciell intimitet. Ryggdunkningar, uppskattande ord och blinkningar. Det är helt enkelt ett homosocialt begär. Eftersom det ligger så nära den homosexuella åtrån måste de markera ett tydligt avståndstagande. Det sker genom att de drar bögskämt. De poängterar att så är de absolut inte.

Kvinnor som spelar fotboll anklagas ofta för att vara lesbiska. Kanske är det därför Josephine Öqvist, fotbollsspelare i landslaget viker ut sig i Slitz, för att göra klart för alla att hon är heterosexuell. Det är lätt att idrottsledare blir hemmablinda, så att de inte ser

heteronormativiteten inom idrottsrörelsen. Det här projektet ska ge dem hjälp på vägen, så att idrotten i framtiden blir för alla.

TopGay – om sexualitet, normalitet och social positionering bland högre tjänstemän

Daniel Holmberg och Johanna Övling, c-studenter i etnologi, Södertörns högskola

Chef och homosexuell – relativt oproblematiskt på arbetsplatsen. Men heteronormen finns oavsett om man vill eller inte.

Johanna Övling och Daniel Holmberg skriver sin c- uppsats i etnologi på Södertörns högskola. De har intervjuat homosexuella chefer som är mellan 25 – 35 år. Män och kvinnor som i många fall befinner sig i början av sin karriär. Det är en vidareutveckling av deras b- uppsats *Top Gay*, då de intervjuade medelålders homosexuella män på statliga verk.

–Då visade det sig att de chefer vi intervjuade hade ett relativt oproblematiskt förhållande till sin sexualitet på jobbet. Om man är vit man, chef, har ett kapital och arbetat länge i ledande position är man trygg i sin yrkesroll. De förväntningar som finns på tjänstemän att vara politiskt korrekta gör dessutom att det inte går att uttrycka sig homofobiskt, säger Johanna Övling.

De är mitt i sitt arbete med c-uppsatsen och har inte sammanställt materialet ännu. Hittills har det framkommit att homosexuell identitet skapas genom ett nät av strukturer och maktrelationer. Det tyder på att homosexualitet inte är någon homogen kategori och att alla homosexuella tjänstemän inte tillhör kategorin på samma sätt.

Tjänstemän på handläggarnivå har betydligt mer att förhålla sig till än homosexuella chefer. Här spelar ålder, kön, position, etnicitet, och klassbakgrund roll för hur identiteten formas. Det kan till exempel vara svårt för en homosexuell man och en lesbisk kvinna att delta i grabb- eller gubbgänget där heteronormen är den förhärskande.

–De måste förhålla sig till den heterosexuella normen och manligheten. De känner sig inte alltid bekväma med den heterofierade jargongen på till exempel fikarasterna, säger Johanna Övling.

Personerna i studien bryter inte så tydligt mot de kläd- och uppförandekoder som finns på arbetsplatserna och möter därför sällan negativa reaktioner. En ”bra-homosexuell” identitet premieras, medan ”farliga-queera” identiteter möter negativa reaktioner.

–Heteronormativitet finns hela tiden på arbetsplatsen oavsett om man vill eller inte, får man förhålla sig till det, säger Johanna Övling.

BRYT! Om hur man kan arbeta queerpedagogiskt med jämlikhetsfrågor

Mika Nielsen, projektledare, RFSL Ungdom

Brytprojektet är ett queerpedagogiskt metodmaterial om normer kring kön, sexualitet, etnicitet och ras. Det vänder sig till ungdomsorganisationer. Bakom materialet står Forum för levande historia och RFSL Ungdom.

Bryt! innehåller konkreta övningar att jobba med. Syftet är att lyfta fram hur normer görs. I Bryt! arbetar man vidare i samma anda som i metodmaterialet *Någonstans går gränsen* som Gunilla Edemo och Joakim Rindå tog fram 2004 för RFSL Stockholms räkning.

–Ingen har tidigare gjort ett queerpedagogiskt arbete som också utgår från en intersektionell analys, det vill säga hur normer görs tillsammans. Bryt undersöker normen kring kön, sexualitet, etnicitet och ras. Nästa år ska materialet uppdateras och då är min ambition att också ta med klass och funktionalitet, säger Mika Nielsen.

Toleranspedagogik har huvudfokus på människor som antas leva i enlighet med normen, till exempel heteronormen. Målet är att den här gruppen ska få förståelse för personer som avviker från normen och genom det boga för en minskad diskriminering. De som företräder queerpedagogiken menar att det finns problem med det här sättet att arbeta.

Toleranspedagogiken öppnar upp för kränkningar av dem som avviker från normerna. Queerpedagogiken vill istället fokusera på hur den förhärskande normen ser ut och görs. I Bryt ser man på de normer som diskriminerar. En sådan norm är att tjejer och killar blir kära i varandra, det vill säga heteronormen. Om en person bryter mot den normen riskerar han eller hon att bli trakasserad och utestängd från den allmänna gemenskapen.

I Brytprojektet försöker RFSL Ungdom och Forum för levande historia skapa förståelse för hur normer gör heterosexualitet till något som ses som självklart och naturligt. Hur detta underordnar kvinnor och femininitet och andra som faller utanför samhällets ramar för två kön.

En övning i Bryt! är ”Gissa heterot”. Om att få syn på sina egna och samhällets regler kring heterosexualitet. Här är poängen att fokusera på normen, det vi vanligtvis tar för givet. Ett antal bilder på människor läggs ut på golvet. Deltagarna uppmanas välja ut en person de tänker skulle kunna vara hetero. Sedan summerar man de olika kriterier de utgått ifrån när de valt bild och diskuterar dem. Var och en får motivera varför just den här personen är hetero.

–Den här övningen kan verka banal men det visar sig vara ganska svårt för många deltagare att hålla sig till normen och hur den ser ut. Ganska snart börjar de prata om vem som är avvikare till heteronormen. Man är mer van vid att prata om avvikaren, heteronormen är självklar och osynlig, säger Mika Nielsen.

I övningen ”Jag tolererar dig” undersöks den makt som personen som befinner sig inom normen har. Deltagarna sätter sig två och två. A ska kommentera sådant som är synligt hos B utan att komma med värderingar. A försäkrar dessutom B med en mening, att hon/han tolererar detta. A säger till exempel till B:

–Jag tolererar att du har glasögon.

Efter att paret bytt roller en gång ska A välja något av påståendena och utveckla det. Han/hon understryker att B är bra, trots detta, det vill säga att det inte gör någonting.

–Jag accepterar dig trots att du har glasögon.

I nästa övning tar A upp något i B: s livsval Det kan vara både stora och små saker. ”Jag accepterar att du inte har en pojkvän.” I sista övningen skall B efter att A har sagt sitt påstående, säga ”tack”.

–För mig är det helt okej att du har bruna skor idag, säger A.

–Tack, säger B.

Det finns olika förhållningssätt till tolerans. Man kan bli tacksam över att bli godkänd eller upprörd och arg. Efter övningarna diskuterar gruppen hur det känns att tolerera och att inte bli tolererad.

–Det handlar om att få fatt i normen och se att normer hänger ihop med varandra, förklarar Mika Nielsen.

Heteronormativitet och jämställdhet

Hans Robertsson, psykolog, forskare och utvecklingsledare, Arbetslivsinstitutet – Tema arbetsliv i storstad

Ju starkare genusordning desto snävare ramar för acceptansen av hur kvinnlighet och manlighet uttrycks och levs ut. En mer öppen syn ger ett jämställdare samhälle och yrkesliv. Så enkelt är det och så svårt, menar Hans Robertsson.

Om vi har ett samhälle med en mycket stark genusordning (eller en könsmaktordning med manlig överordning) kan vi avläsa tre strukturella uttryck:

1. En könsmässig arbetsfördelning. Kvinnor och män gör olika saker och arbetar inom skilda yrken och områden.
2. En stark manlig norm. Män innehar maktpositioner och allt manligt värderas högre än det kvinnliga.
3. En starkt normerande och inskränkt syn på sexualitet, både hetero – och homosexualitet. Heteronormen genomsyrar samhällets alla institutioner och människors syn på livet i allmänhet.

Det här leder till underordning av kvinnor och homosexuella. I synnerhet för homosexuella män som bryter mot den idealiserade bilden av en vit medelklass heterosexuell man. Lesbiska kvinnor blir underordnade både som kvinnor och homosexuella. En mer öppen syn på sexualitetskategorierna skulle känneteckna en svagare genusordning och innebära en vidare förståelse och ett mer jämställt samhälle.

–I ett sådant samhälle skulle förmodligen uppdelningen i manligt och kvinnligt bli svagare och våra könsrepertoarer bredare. Vi skulle lättare kunna välja yrken och karriärer som trotsade traditionella uppfattningar om vad kvinnor och män får och kan göra, menar Hans Robertsson.

Sammanfattning

Hur ser vi normen när vi själva är en del av den? Det undrade Hans Robertsson när han sammanfattade konferensen ”På jobbet är väl alla hetero..?”

–I olika sammanhang gör jag svenskhet. Förutsätter saker som har med svenskhet att göra. Bibringar en norm, det vill säga förväntningar om hur vi ska vara, men jag har svårt att se det

själv. Den som lever som svensk utomlands ser det här tydligt. Normerna som styr människor som bor i landet. Sådana här frågor måste vi stöta och blöta. Hur vi motverkar att vi själva medverkar till återskapandet av massor av normer vi faktiskt vill få bort.

Genusforskare kan också många gånger vara blinda för att de faktiskt återskapar kön men också etnicitet och klass, menar Hans Robertsson.

–Det saknas till exempel ofta ett arbetarklassperspektiv i forskningen. Jämställdheten har gått upp och ner genom de senaste årtiondena. Sexualiteten dryftas ett tag. Etniciteten sedan. Det går modevågor i det här, menar Hans Robertsson.

–Nu ska vi plötsligt jobba med alla frågor på en gång och hur ska vi mäkta med det? Det är inte alltid möjligt men det viktigt med en medvetenhet om de här frågorna, då glömmer man inte bort dem i alla fall, säger Hans Robertsson.

Hur gör vi för att nå ut till de ännu inte övertygade? Genom mödosamt arbete. Droppen urholkar stenen, heter det ju.

–Vid ett seminarium för över tio år sedan om löneskillnader mellan könen presenterade den nu avlidna Annika Baude boken *Kvinnors och mäns liv och arbete*. Hon arbetade länge med jämställdhetsfrågor. Trettio år tidigare redigerade hon en annan bok *Kvinnors liv och arbete*. ”Det har inte hänt så mycket på de trettio åren”, sade hon. För mig var det en upplevelse att höra henne säga att det inte hänt mycket på så lång tid och ändå inte vara slagen. ”Det finns mycket arbete kvar och det är en långsam process”, sade hon.

Heteronormen är trots allt föränderlig. Från 1950-talet då Hans Robertsson växte upp, har normen förändrats. Obalansen kvarstår dock. Kvinnor förflyttar sina positioner i yrkeslivet, men då försvinner männen någon annanstans. Makt, status och lön försvinner med männen.

–Om vi inte fördelar makten på ett annat sätt sker inga stora förändringar, avslutar Hans Robertsson.

Marianne Lesslie/Reportagebörsen